

**НЯКОЛКО ДУМИ ОТНОСНО ПРАВНИТЕ ДОГМИ В
ЗАКОНЪ СОУДНЫЙ ЛЮДЬМЪ^{1,2}
/опит за правно - историческо и правно-догматическо
изследване/**

Христофор МАНЧЕВ, студент трети курс, програма "Право", НБУ

**"Българи преди християнство
имали устроени съдовища"**

Г. С. Раковски³

- I -

1/ Научната дейност върху Законъ соудный людъмъ /ЗСЛ/ има дълга история. Тя датира още от началото на XIX век. /Розенкампф, Русия/⁴. Почти няма някой наш по-известен изследовател работещ в областта на историята на българската държава и право, който да не се е докоснал до този най-стар български /а в последствие и славянски/ писмен правен паметник⁵.

Независимо от многобройните изследвания посветени на ЗСЛ *темата за правните догми*⁶, съдържащи се в него не се среща в правната ни книжнина и въобще тяхната проблематика не е изследвана – от вниманието на учените са отбягнали редица съществени положения, допуснати са неточности и грешки.

Досега не ни е известен български автор занимаващ се с тяхната идентификация, произход, естество; с юридическата им задължителност и самостоятелното им място в ЗСЛ. В достъпната ни чуждестранна литература също не намерихме разработки по тези въпроси.

2/ В следващите редове ще се опитаме да дадем известно осветление на тези правни феномени, като бързаме предварително да обърнем внимание, че става дума за наш скромнен опит за проникване в тази материя, с присъщите, обикновено за всеки първи опит грешки, недостатъци, несполуки. Опит полезен не със своите окончателни резултати, а преди всичко като основа върху която може да се дискутира. И естествено въпросите ще бъдат повече, отколкото отговорите.

3/ Оскъдността на изворовият материал и лаконичността на нормативната уредба на ЗСЛ, както и наслоените предразсъдъци към средновековното ни право и процес като примитивна правна система, не ни позволяват монодисциплинарна трактовка на въпросите, които ще засегнем във връзка с изясняването на мястото, ролята и значението на правните догми съдържащи се в първият ни писмен правен паметник – една струва ни се полезна, но позабравена /напоследък/ традиция⁷. С.

С. Бобчев посочва, че "Всяко историческо изследване на значително количество факти, паметници, документи и пр., придобива по-голяма здравина, точност и определеност като си помага с догматическото привеждане в едно свързано цяло на отделните правоположения и институти"⁸. В нашето изследване ще се ръководим от тази методологическа рекомендация.

4/. Историческият обзор на литературата посветена на ЗСЛ ни задължава да се спрем и на още един предварителен /по-общ методологически/ въпрос. Още сред първите изследователи на ЗСЛ се оформят общо взето две противоположни становища относно неговият характер на законодателен паметник – ядрото, около което се съсредоточава научната проблематика е въпросът: представлява ли ЗСЛ автентичен законодателен акт /източник на правото/. Според първата група изследователи⁹ ЗСЛ е нормативен акт на средновековният български законодател. Втората група учени, напр. Теодор Зигел¹⁰ приемат, че ЗСЛ е частна компилация, съставена според различни византийски извори, най-вече според Еклогата и е подобна на много други такива, широко разпространени в Средновековието, а според някои автори, че ЗСЛ е догматично произведение.

Споделяме първата визия, че ЗСЛ е автентичен законодателен акт. Задачата на изследването не ми позволява да се впускам в пространен анализ на доводите на нито една от така оформените гледни точки. Все пак ще посочим, че слабостта на аргументацията на привържениците на първото схващане е, че в стремежът си да отрекат тезата, че ЗСЛ е догматично произведение, тотално отричат наличието на правни догми в него. Теодор Зигел смята, че подобни произведения се появяват само в държави, където юридическият бит е вече ясно изразен. Очевидно е, че той, а и другите автори не успяват да преодолеят първоначалният си постулат за примитивност на средновековното ни право и процес – не допускат съществуването на ясно оформени институти и напреднала правна мисъл /догматика/. Обратното, сред привържениците на втората гледна точка е налице, въпреки вярното посочване на наличие на "догматична част" в ЗСЛ, едно превратно тълкуване и преувеличение на нейното значение относно характера на ЗСЛ, свеждайки го до обикновен правен наръчник, съдържащ юридически записки, и обикновено задоволявайки се с обяснения и анализи от най-общ характер.

Видно е, че от вниманието и на двете групи изследователи е убягнало наличието на правни догми в ЗСЛ и въпросите относно тяхната специфика и значимост. Този подход е дал отражение и върху цялостната трактовка на проблемите около ЗСЛ. Смятаме, че ориентацията към такава гледна точка /подход/ не може да даде големи резултати.

-II-

1/. "Преди всяка друга правда подобава да се говори за божията правда".

Тази ПД се съдържа в чл. 1 на ЗСЛ. Традиционната трактовка на самия законов текст е повече от бедна – публикациите посветени на него имат предимно констативно-описателен характер. Вероятно отдавайки дан на времето М. Андреев се задоволява да отбележи, че “редица текстове на ЗСЛ са дадени в религиозно оцветяване или направо са религиозни повели /ст. 1, 2, 7а, 3, 4, 30а/”¹¹. Вниманието на изследователите е фокусирано върху криминализацията на езическите обреди и езическите заклинания в българската държава – при това обикновено анализът е най-общ.

Концентрирането на вниманието и усилията основно върху криминалните моменти в текста на чл. 1 на ЗСЛ обаче, някак си “завихря”, “изтласква в страни” собствената проблематика на визираната ПД, оставяйки я в сянка.

Първата специфична особеност на тази ПД е, че сме изправени пред класически пример на догма в битието и на *подход*. Тази догма не е просто принцип, а *подход*, защото има основополагащо значение за изграждането на българската средновековна правна система. За това тя заема доминантно положение спрямо другите догми. Нещо повече – тя влияе силно на останалите, възприети като основополагащи принципи на правната система. С тази ПД се определя християнския облик¹² на “съденето”, на юрисдикционната дейност. С нея е отговорено на необходимостта от принципиална промяна на характера на правосъдието – то да бъде съобразено с изискванията на “божия закон”.

Ще се спрем на още една особеност на посочената догма. В порядък на дискусия смятаме, че чрез нея в известна степен е променен статутът на ЗСЛ в йерархическо отношение спрямо тогавашните други правни източници. Склонни сме да вярваме, че с включването на въпросната догма българският законодател е придал по-особен, “доминиращ” статут на ЗСЛ. Вероятно е търсено една “центростремителност”, едно “съсредоточие” на юрисдикционната дейност. В тази насока интересни мисли развива В. Ганев, като застъпва тезата, че “. . . текстовете на ЗСЛ се опират вероятно на други закони, съставляват само едно тяхно допълнение или евентуално едно тяхно изменение”¹³. Наличието на догмата свидетелства, че стремежът на законодателя е юрисдикционната система да действува като едно цяло.

Донякъде свързано с казаното до тук, интерес представлява и отговора на въпроса дали чрез тази догма, чрез нейната “гравитационна сила” (юридическа задължителност), Светото писание (библията) не е била превърната в пряк източник на средновековното ни право¹⁴. За илюстрация – нека разгледаме в един чисто прагматичен аспект следния казус: при разглеждане на определено дело, ако съдията констатира, че подсъдимият е вече осъждан за деянието, за което е обвинен, може ли да се позове на догмата, съдържаща се в 25-то апостолско правило “Не отмъщавай два пъти за едно” /*non bis in idem*/ и да не накаже, не осъди подсъдимия. Малко вероятно е посоченото библейско правило да е функционирало

само като каноническа правна догма. Още повече, че средновековният човек не е правел, не е поставял строга граница между църковното и светското.

Споделените наблюдения върху тази ПД са само няколко щрихи. Те не изключват, а предполагат много повече усилия при осветляването на спецификата ѝ.

2/. "При всички разпри, обвинения и донесения подобава на княза и на съдиите да не съдят без много свидетели"

С тази ПД започва чл. 2 на ЗСЛ. Литературата посветена на нея е особено богата. Обаче и най-беглия прочит свидетелствува, че е на лице само аналитично описание на съдържанието ѝ. Пропуснато е разбира се фундаменталното положение, че става реч за ПД. А същата покрива напълно двете най-характерни особености на всяка ПД. Първо, ПД имат за адресат не всички правни субекти, а една ограничена аудитория – професионалните юристи¹⁵. Особеното в случая е, че визираната догма пряко посочва своите специални адресати – князът и съдиите. Втората особеност на догмата е, че е със строго определена насоченост – начина на мотивиране, на обосноваване на юридическото решение¹⁶. Единствен В. Ганев долавя тази черта на догмата като посочва, че "Те са условия, които установяват за съда процесуалното негово задължение на обсъди показанията на свидетелите и на тази база да си състави *съдебното убеждение* относно процесуалната истина и да се произнесе по спора"¹⁷. Този въпрос обаче е само загатнат.

Обстоятелството, че се касае за ПД позволява да се поставят, поне като теми за обсъждане и използваните термини *"разпри, обвинения или донесения"*. Класическо е положението, че появата и употребата на ПД е свързано и с наличието на вече отграничени правни понятия. Склонни сме да допуснем, че посочените термини отразяват отдиференцирани понятия за "гражданско дело", "наказателно дело", "предварително разследване". Законодателят е използвал различни термини, които смислов отразяват различни понятия.

3/. "Над всичко това подобава князът и съдиите да извършват разследването с всякакво внимание и търпение (и без свидетели да не съдят)" - чл. 7а ЗСЛ.

Процесуалният характер на тази догма е несъмнен. Скромните ни познания в процесуалната материя ни въздържат от какъвто и да е по-задълбочен анализ. Допускаме възможността в това правило да се видят проблясъци на съвременните изисквания към всеки процес за обективност, всеостранност и пълнота в изследването на делото. Но дори и да се приеме, че тази хипотеза е твърде смела, струва ни се все пак, че от гледна точка на юридическата деонтология (като наука за мъдростта на общуването и вземането на правилно решение в юридическата практика) изискването "да се извърши разследването с всякакво внимание и търпение" за всеки следовател и съдия, а и за всеки практикуващ юрист и днес звучи актуално.

4/. "Свидетели по слух да не свидетелствуват"

Ще маркираме само, че законодателят е отчел вероятността за неадекватност на възприятията на свидетелите и за това принципиално не ги допуска да свидетелствуват, дори да са лица с висок държавен и обществен статус ("жупани") – чл. 20 от ЗСЛ.

5/. "Не подобава да се приемат нито в една препирня свидетел, който е бил някога изобличен като лъжец и престъпил божия закон, или който води скотски живот, или който се е отклонил от клетва, като несведущ"

Нормативна основа – чл. 7a(in fine) от ЗСЛ. В действителност в тази последна алинея се съдържат три забранителни процесуални догми. Те визират качества, поотделно или в комбинация, които воденото от страната в процеса за свидетел лице не следва да притежава – да не е осъдено с присъда за лъжесвидетелстване, за водене на скотски живот или за отклонение от клетва.

По специално внимание заслужава само догмата изискваща недопускане за свидетел в процеса на човек, водещ "скотски живот". Относно смисъла, който се влага в това понятие в науката съществуват две ориентации. Според проф. Данаилов¹⁸ догмата не допуска за свидетел човек водещ изключително не цивилизован, примитивен, мизерен и просяшки начин на живот. В. Ганев съвсем основателно според нас, оспорва това гледище като смята, че едва ли може да бъде осъден човек за това, че е водил или води такъв начин на живот. Още повече като се има предвид обстоятелството, че средновековният български законодател се стреми чрез ЗСЛ да наложи и утвърди едно много по-демократично, християнско правосъдие и допуска за свидетели много по-широк кръг лица, в сравнение с Еклогата. За него по-вероятно е, че в случая забраната се отнася за лице осъдено за содомия.

Не приемаме за убедителни и двете тези. Както вече посочихме спрямо първата споделяме изцяло критиката на проф. В. Ганев срещу позицията на проф. Данаилов, че бедността, просията сами по себе си не са позорни деяния. С оглед обаче на съществуващата в държавния и обществен живот на Средновековна България атмосфера на налагане и утвърждаване на новата християнска религия по-сме склонни да приемем, че забраната на догмата е насочена срещу лице осъдено за извършване на езически обреди и езически заклинания, а не за скотоложство. Според каноните на Светото писание животът на езичника е бил разглеждан като скотоподобен. Той е лишен от истинско битие на човек и се смята, че в това отношение не се отличава от животните.

В допълнение ще посочим, че като престъпление скотоложството в средновековна България почти не е срещало, за да бъде въздигнато в изрична забрана в ЗСЛ.¹⁹Изказаното от нас становище обаче все още не сменя дискуссионния характер на въпроса. Изисква се по-обстоятелствен и задълбочен анализ. За окончателното

му решаване би следвало да се привлекат знанията и усилията и на специалисти по средновековна екзегеза.

- III -

И така, наблюденията ни върху ЗСЛ от този ъгъл позволяват да се направят следните изводи:

1./ В днешната история на българската държава и право все още съществуват и даже доминират представи за оскъдност и примитивност на средновековното ни право и процес. Смятаме, че с факта на самото си съществуване ПД в ЗСЛ разкриват контрапродуктивността на такова виждане и съмненията на някои автори в тази насока следва да отпаднат.

2./ ПД в ЗСЛ откриват нови хоризонти в изследванията на средновековната ни правна система. Позволяват да се търсят нови измерения, да се правят по-смели и обосновани хипотези относно отделните термини, понятия и институти. В ЗСЛ откриваме, че са вложени началните моменти на много прогресивни идеи, които се доразвиват и обогатяват през следващите столетия в юридическата доктрина и практика и на много други народи – руси, сърби, хървати, румънци, литовци.²⁰ Позволяваме си да предречем, че съобразяването с ПД в ЗСЛ, рано или по-късно, ще доведе до откриването на нови страници в историята на средновековното ни законодателство и правна мисъл. Този аспект на ЗСЛ още дълго време ще продължава да бъде интересно предизвикателство за правно-историческата ни наука

3./ Не е възможно в рамките на една статия дори само да се маркират всички въпроси свързани с проблематиката на ПД в ЗСЛ. Целта ни обаче не отива по-далеч от желанието да привлечем вниманието на изследователите работещи в областта на българската държава и право, а и в другите области на юридическата наука върху това наше правно наследство.

В заключение смятаме, че *не подобава*, особено в контекста на присъединяването ни към Европейския съюз, и въобще на по-общият контекст на все по-голямата глобализация на света юридическата ни наука да остане индиферентна към тези постижения на средновековната ни правна мисъл и законодателство.

---

¹ **Петров П., Петрова Г.** – История на българската държава и право. Извори /680-1944/. Изд. “Албатрос”. С., 2002 г.

² **Тихомиров. М.** Закон судный людьмъ, краткой редакций. М. 1961 г.

³ **Раковски. Г. С.** Съчинения. т. III, С., 1984 г., с., 40

⁴ **Розенкамф,** Обзорение Кормчей книги в историческом виде. I изд. М.1829 г.

⁵ **Бобчев С. С., Ганев В., Андреев М., Ангелов Д., Петров П., Петрова Г., Яновски Б.,** и мн. др.

⁶ Две думи за правните догми(в общо теоретичен план, със съзнанието за известно излизане извън рамките на изследването). Известно е, че проблематиката на ПД за дълго време беше повече или по-малко игнорирана в българската правна наука. Но напоследък афинитетът към изследванията в тази област на научното познание отново се възражда. И първите по-значителни стъпки вече са направени

(Неновски Н. За догмата в правото. Сп. Юридически свят. Кн. 2/2002 г., с., 245-248; Ташев Р., Правна догматика, Сп. Съвременно право. Кн. 3/2002 г., с., 7-18) Това обстоятелство обаче ме задължава, когато се говори за такъв същностен и значим проблем да посоча и систематизирам основните, водещите начала в работата си въз основа на които можем да го осмислим.

В юридическата наука фундаменталните характеристики на ПД вече в общи линии са дадени. ПД представляват установени сред юристите на една правна система специализирани юридически *знания, подходи, нагласи* относно: а/. съществуването и действието на правната система и б/. рационализирането и обосноваването на юридическото решение. С известна условност приемам, че това е тяхното научно (“интелектуално”) битие, което има етернален (“неизтребимост” – Н. Неновски) характер. Интерес представляват случаите, когато някои ПД биват инкорпорирани в определен източник на правото. Ставайки част от него те започват да съществуват в ново относително самостоятелно (“позитивно правно”) битие. Проф. Н. Неновски посочва, че сме изправени пред “феноменологичното” в правото. Като част от правната система ПД придобиват юридическа задължителност, която обаче е относителна, т. к. са насочени не към всички правни субекти, а само към практикуващите юристи, и то във връзка с рационализирането и обосноваването на техните решения при осъществяване на правото.

ПД са историческа категория – те се появяват само в държави, където юридическия бит е вече ясно изразен (напр. в Др. Рим). В такива държави правните им системи са вече достатъчно развити – съществуват правни понятия, категории, институти, отрасли на правото; съществува ясно обусловена юрисдикционна система, съдийско съсловие, наличие на обобщено правно мислене и представи за “юридическият занаят”, като изкуство (*ars*).

Използувани от юристи формалисти (схоластици) ПД са носели лоша слава на юридическата наука (догматика) и практика. Това дава основание на поета-юрист Новалис (1772-1801) да вижда в тях едно “закостеняло мислене”, една “самомелеща мелница”, без “мливари и мелничари”.

Юридическата наука отдавна е преодоляла този правен nihilism относно ПД. Още повече, че тези негативни спрямо тях нагласи са били една естествена реакция на водещите умове на човечеството срещу съществуващия съдебен произвол в Средновековието. Проф. Бернард Гросфелд в защита на правната догматика заявява: “Ние разпознаваме нейната дисциплина и нейната сила. С удоволствие съхраняваме нейната традиция (Prof. Bernhard Grosfeld – Rechts dogmatik/Rechtspoetik, сп. Juristen Zeitung 2003/кн. 23/2003 г). Уве Диезрихзен се вижда винаги “по пътя на правната догматика”, която той свързва с правната история (Prof. Uwe Diederichsen - :In : FS Seiler 1999 S. 65).

ПД са *научни* знания, нагласи, подходи. Те дисциплинират мисленето на юристите, обогатяват правната им култура, виждането им за правото. Целта им е да предпазят юриста от формализъм, да издигнат професията му до изкуство (*ars*). Юридическата наука ги разглежда като ценност, като феномени с високи цивилизационни стойности.

⁷Данаилов Г. Т. Един паметник на старото българско право - Законъ соудный людъмь. /Историко-догматична студия/, С., 1901 г., Ганев В., Закон судный людъмь /правно - исторически и правно - аналитически проучвания/, С.,1959 г

⁸Бобчев С. С. История на старобългарското право, С., 1998 г., с., 13

⁹Ганев В., Закон судный людъмь /правно-исторически и правно-аналитически проучвания/, С.,1959 г.

¹⁰Ганев В., ц. съч., с.145 и сл.,

¹¹Андреев М. Закон судный людъмь и Судаць /обширната редакция на т. нар. Закон на Юстиниана/. Сп. Правна мисъл, кн. 1/1968, с., 7

¹²Ташев Р., Теория на тълкуването, С., 2001 г. с., 82

¹³Ганев В., ц. съч., с., 127

¹⁴Петрова Г., Отново за понятието “църковно право”. Сп. Юридически свят, кн. 2/2003 г., с., 55-67

¹⁵Ташев Р. Правна догматика сп. Съвременно право, кн. 3/2002 с., 16

¹⁶Ташев Р., ц. съч., с.,

¹⁷Ганев В., ц. съч., с., 305

¹⁸Ганев В., ц. съч., с., 303

¹⁹Петрова Г., История на българската държава и право, Средновековие, С., 2003 г., с.,35

²⁰Владимиров Г., Приносът на средновековните българи в правната култура на европейския изток, Сп. Правна мисъл, кн. 3/2001, с., 101 и сл.